

них, які пропонували прийняти спеціальний закон «Про нормативно-правові акти», в якому передбачити відповідну градацію та порядок розроблення та затвердження нормативних актів усіх рівнів.

Аналіз наведених проблем у процесі нормотворення в черговий раз переконує в необхідності підвищення ефективності діяльності Міністерства юстиції України як координатора цієї роботи, а також спеціально для цього утвореного Центру правової реформи і законопроектних робіт¹.

Певним резервом оперативного заповнення прогалини у законодавстві про судоустрій є практика використання можливостей локальних нормативних актів, яка набуває поширення у діяльності Ради суддів України, Вищої ради юстиції, а також президій апеляційних судів на спільних засіданнях з радами суддів областей. Безумовно, що такі локальні нормативні акти повинні мати тимчасовий характер, не суперечити чинній нормативній базі, а лише врегульовувати ситуації, не досить чітко визначені законодавством².

Основною метою цього дослідження було виявлення резервів і можливостей локальної і підзаконної нормотворчості, а також заклик до законодавців обережніше ставитися до всіляких пропозицій щодо внесення змін до чинних законів, оскільки безсистемний процес призводить лише до розбалансованості всієї системи судочинства у державі.

Надійшла до редколегії 30.12.04

О. Капліна, доцент НЮА України

Буквальне тлумачення норм кримінально-процесуального права

При здійсненні правозастосовного тлумачення за загальним правилом правозастосувач не повинен виходити за межі норми права, яка тлумачиться, що обумовлює одержання точних, таких, які виключають двозначність, знань про її зміст. Разом з тим лаконічне словесне

¹ Див.: Зібрання постанов Уряду України. — 1995. — № 2. — С. 32.

² Як приклад можна навести тимчасове Положення «Про порядок складання присяги судьями Харківської області», «Про порядок визначення кола претендентів на зайняття адміністративних посад у судах області» та ін., прийняті у Харківській області (докладніше про це див.: *Бринцев В. Д.* Організаційне забезпечення діяльності судів на регіональному рівні. — К., 2003).

формулювання статей закону може бути ширше або вужче за справжній зміст норми права. У цих випадках правозастосувач повинен уловити «напрямок думки» законодавця, зробити правильні висновки, які безпосередньо випливають з тексту закону. Цій меті і служить тлумачення норм права за обсягом: буквальне, обмежувальне і поширювальне.

Питання тлумачення норм права за обсягом привертало увагу вчених переважно у рамках загальної теорії права. У кримінально-вчених предметом ця тема була предметом дослідження лише в монографії П. Елькінд¹. Водночас слід зазначити, що з необхідністю тлумачення норм права за обсягом стикається будь-який учений-процесуаліст або практичний працівник у ході здійснення теоретичних досліджень чи в правозастосовному процесі. Проте, незважаючи на очевидне значення проблем, що виникають при визначенні обсягу тлумачення норм права, рівень їх розроблення не можна визнати достатнім і таким, що повною мірою відповідає потребам сучасної юридичної практики.

Узагальнення матеріалів судової і слідчої практики показує, що, тлумачачи норми права за обсягом, правозастосувачі іноді припускаються серйозних помилок. Вони можуть бути пов'язані з неправильним визначенням меж тлумачення, конкуренцією широкого спектру доктринальних інтерпретацій норм кримінально-процесуального права за відсутності автентичного тлумачення, що негативно впливає на правозастосовну практику.

Метою статті є дослідження суті буквального тлумачення норм кримінально-процесуального права як одного з видів тлумачення норм права за обсягом, виявлення його загальних ціннісних властивостей, визначення ролі в правозастосовній практиці органів, що ведуть кримінальний процес, а також формулювання загальних правил здійснення буквального тлумачення норм кримінально-процесуального права з метою попередження правоінтерпретаційних помилок, яких припускаються правозастосувачі.

Більшість учених поділяє думку, що видами тлумачення норм права за обсягом є буквальне, обмежувальне і поширювальне. При поширювальному тлумаченні смисл тлумаченої норми виявляється ширшим за її текстуальний вираз. Тлумачення норми, зміст якої вужче за її текстуальний вираз, називається обмежувальним. Результати ж тлумачення, в яких смисл норми, що тлумачиться, збігаються з текстом нормативно-правового акта, в теорії права прийнято називати буквальними.

¹ Див.: *Елькінд П. С.* Толкование и применение норм уголовно-процесуального права. — М., 1967.

Як правило, тлумачення норм кримінально-процесуального права правозастосувачем є саме буквальним. Використовуючи прийоми і способи тлумачення, правозастосувач встановлює зміст норми права у такому вигляді, в якому вона виражена в тексті кримінально-процесуального закону, не допускаючи відступу від волі законодавця. Зокрема, буквальне тлумачення ст. 43¹ КПК України (далі — КПК) дозволяє окреслити коло осіб, що визнаються підозрюваними по кримінальній справі. Такими є особи, затримані за підозрою у вчиненні злочину, і особи, до яких застосований запобіжний захід до винесення постанови про притягнення їх до відповідальності як обвинувачених. Отже, чинне законодавство не дає підстав вважати підозрюваними осіб, стосовно яких порушено кримінальну справу (ч. 2 ст. 98 КПК), до яких згідно зі ст. 98¹ КПК застосовано «запобіжне обмеження», пов'язане із заборобою виїжджати за межі України до закінчення досудового розслідування чи судового розгляду. Не є також підозрюваними в процесуальному значенні особи, відносно яких одержано оперативні дані про їх причетність до вчиненого злочину або одержано кримінально-процесуальні докази, що дозволяють лише запідозрити особу в учиненні злочину, якщо таких доказів недостатньо для обрання стосовно неї запобіжного заходу або затримання за підозрою у вчиненні злочину в порядку, встановленому законом.

Іноді термін «буквальне тлумачення», на відміну від поширювального і обмежувального, називають адекватним¹. Проте вживання зазначених термінів як синонімів, на наш погляд, є невірним. Слово «адекватний» означає рівний, тотожний, відповідний, такий, що узгоджується, еквівалентний. У теорії пізнання воно служить для позначення правильного відтворення в уявленнях, поняттях і думках об'єктивних зв'язків і відносин дійсності². Термін «буквальний» більше пов'язаний із словом «буква» і тлумачиться лінгвістами як дослівний, який точно відповідає якомусь текстові, прямий, не переносний. Таким чином, буквальне тлумачення норм права — це тлумачення в межах букви закону. Будь-яке правильне, точне, відповідне, таке, що ґрунтується на застосуванні відповідних прийомів і способів, тлума-

¹ Див., напр.: Уголовное право. Общая часть / Отв. ред. проф. И. Я. Козаченко, проф. З. А. Незнамова. — М., 2001. — С. 52; Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. — 2-е изд., доп. — СПб., 2003. — С. 793; Элькин П. С. Вказ. праця. — С. 131.

² Див.: Новейший философский словарь. — 3-е изд., исп. — Мн., 2003. — С. 20; Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М., 1989. — С. 14.

чення норм права буде адекватним, оскільки воно дозволяє встановити об'єктивний зміст норми права. Тому, як правило, буквальне тлумачення буває і адекватним, оскільки словесний вираз норми в переважній більшості випадків є адекватним її значенню.

Рівною мірою сказане стосується будь-якого виду тлумачення норм права за обсягом. Оскільки при поширювальному або обмежувальному тлумаченні правозастосувач з'ясує справжнє значення норми права, вкладене в неї законодавцем, результат такого тлумачення буде адекватним.

В юридичній літературі можна зустріти думку, що буквальне тлумачення, як правило, не викликає труднощів у правозастосувачів, не породжує суперечок і розбіжностей¹. Проте ми дозволимо собі з цим не погодитися і навести аргументи на користь протилежної точки зору. При буквальному тлумаченні у правозастосувача можуть виникнути значні труднощі, пов'язані з визначенням дійсної волі законодавця, навіть при уявній простоті юридичної конструкції, яка підлягає тлумаченню.

Наведемо декілька прикладів. Відповідно до ч. 1 ст. 282 КПК якщо під час судового розгляду справи буде встановлено підставі для закриття справи, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 статті 6 і статтями 7, 7², 8, 9, 10, 11¹ КПК України, суд, вислухавши думку учасників судового розгляду і висновок прокурора, своєю мотивованою ухвалою, а суддя — постановою закриває справу. Таким чином, законом безпосередньо зазначена необхідність мотивувати рішення про закриття справи.

Буквальне тлумачення ч. 2 ст. 282 КПК дозволяє дійти висновку, що у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення і небажання потерпілого скористатися своїм правом, передбаченим ч. 2 ст. 267 КПК, вимагати продовження розгляду справи, суд виносить ухвалу (постанову) про закриття кримінальної справи, причому наводити мотиви такого рішення не обов'язково. Мотивувальна частина постанови (ухвали) суду про закриття справи в такому випадку «повинна складатись із формули обвинувачення, яке було пред'явлене підсудному, посилань на відповідну постанову прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення та думку потерпілого або його представника про те, що вони не вимагають продовження розгляду справи і не бажають підтримувати обвинувачен-

¹ Див.: Гранат Н. Л., Колесникова О. М., Тимофеев М. С. Толкование норм права в правоприменительной деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. — М., 1991. — С. 52–51; Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. — СПб., 2003. — С. 420.

ня»¹. Проте, на нашу думку, мотивація рішення суду все ж таки необхідна, зокрема, наприклад, і у разі виникнення колізії між позиціями прокурора і потерпілого або його представника, з одного боку, а також підсудного і його захисника або законного представника — з другого. Інакше «немотивоване» рішення, винесене судом на основі буквального тлумачення ч. 2 ст. 282 КПК, істотно порушить права підсудного.

Як ще один приклад можна навести ч. 3 ст. 80 Конституції України, яка передбачає: «Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані». Оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, перед правозастосувачами виникло питання про обсяг таких понять, згадуваних у цій статті, як «арешт» і «затримання»: йдеться про заходи кримінально-процесуального примусу (ст.ст. 106, 115, 155 КПК України) чи ж про адміністративне затримання і адміністративний арешт у порядку ст.ст. 32, 261 КпАП України?

Використовуючи прийоми і способи тлумачення, наукові пізнання, що дозволяють вивчити змістовий бік юридичної конструкції норми права, що міститься в цій статті Основного Закону країни, юристи так і не змогли з'ясувати співвідношення смислового змісту норми права з її текстуальним (буквальним) виразом, тобто, інакше кажучи, — співвідношення «духу» і «букви» закону.

Свою інтерпретацію даної проблеми висловлювали на різних рівнях учені, політики, працівники правоохоронних органів. Президент України у своєму листі до Конституційного Суду України зазначив, що, на його думку, недоторканність народних депутатів України передбачає спеціальні умови притягнення їх лише до кримінальної відповідальності і не поширюється на їх притягнення до адміністративної відповідальності. Цю точку зору підтримали фахівці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України і Одеської національної юридичної академії, підкресливши, що передбачені ч. 3 ст. 80 Конституції України затримання та арешт слід розуміти лише як кримінально-процесуальні запобіжні заходи, і депутатська недоторканність не поширюється на адміністративну відповідальність народних депутатів України, в тому числі на адміністративні затримання та арешт.

Протилежну думку висловив Голова Верховної Ради України, відзначивши, що депутатська недоторканність передбачає особливий

¹ *Маларенко В. Т.* Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. // *Вибрані наукові праці.* — К., 2004. — С. 325.

порядок притягнення до відповідальності — лише за згодою Верховної Ради України. Це положення ч. 3 ст. 80 Конституції України поширюється як на затримання і арешт у кримінально-процесуальному порядку, так і на адміністративне затримання та адміністративний арешт. Аналіз положень ст. 80 Конституції України свідчить, що вони прямо не передбачають необхідності надання згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до адміністративної відповідальності, крім адміністративного арешту, що накладається в судовому порядку. Однак застосування такого заходу, як затримання, стосується публічно-правових відносин і може бути формою впливу на народного депутата України під час здійснення ним своїх повноважень, тому правоохоронним органам на вчинення таких дій необхідна згода Верховної Ради України. По суті, аналогічну точку зору висловили у своїх листах до Конституційного Суду України Комітет Верховної Ради України з питань правової політики, Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, Генеральна прокуратура України, фахівці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича¹.

Отже, з огляду на те, що виникла термінологічна неясність деяких конституційних положень, постала необхідність у здійсненні офіційного тлумачення відповідних положень Основного Закону Конституційним Судом України (ст. 147 Конституції України). Орган конституційної юрисдикції, керуючись своїм призначенням, «суть якого полягає в розкритті волі законодавця, «букви» закону»², 26 червня 2003 р. в своєму Рішенні на підставі конституційного подання 56 народних депутатів України і Міністерства внутрішніх справ України сформулював правову позицію з приводу тлумачення даних понять: «У частині третій ст. 80 Конституції України положення про затримання і арешт не виокремлюються лише як кримінально-процесуальні запобіжні заходи. Оскільки затримання як адміністративно-процесуальний захід, а арешт як вид адміністративного стягнення обмежують право на свободу та особисту недоторканність народного депутата України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що адміністративне затримання та адміністративний арешт охоплюються ч. 3 ст. 80 Кон-

¹ Див.: *Вісник Конституційного Суду України.* — 2003. — № 3. — С. 16.

² Див.: *Тодыка Ю. Н.* Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. — Х., 2001. — С. 180.

ституції України і не можуть бути застосовані без згоди Верховної Ради України»¹.

Сказане ще раз переконує у тому, що значення правового припису, що міститься в нормі права, в процесі семантичної інтерпретації може викликати у правозастосувачів різночитання, що спричинить відсутність уніфікації правозастосовної практики, невиправдане зменшення або, навпаки, розширення обсягу норми, яка тлумачиться. Тому, на нашу думку, у тому випадку, коли пізнати справжню волю законодавця складно або неможливо через розбіжності, що виникають у практичній діяльності та юридичній науці, необхідне автентичне або інше офіційне роз'яснення норми права.

Хоча проблеми тлумачення норм права завжди були в центрі уваги юридичної науки, ученими ще не вироблено чіткої загальної системи рекомендацій, спрямованих на те, щоб озброїти правозастосувачів правилами рекомендаційного характеру, які б установлювали єдині критерії розуміння та аналізу нормативно-правового тексту. Прикладом можуть бути «канони тлумачення», розроблені на основі англо-американської традиції американськими ученими Карлом Ллевеліном і Чарльзом Дрісколлом. Оскільки словесний вираз норми права може допускати різні варіанти тлумачення, то, на їх думку, способом уникнути свавілля інтерпретації і обмеження гри смислів у корисливих інтересах сторін є застосування правознавцями канонів тлумачення, тобто правил правового міркування, які також корисні і при розробленні законів².

На нашу думку, до загальних правил буквального тлумачення норм кримінально-процесуального права можна віднести такі.

1. При буквальному тлумаченні словам і виразам норми права повинне надаватися те значення, яке вони мають у літературній мові, якщо немає підстав для іншої їх інтерпретації³.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої ст. 80 Конституції України, ч. 1 ст. 26, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення ч. 3 ст. 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) 26 червня 2003 р. // Вісник Конституційного Суду України. — 2003. — № 3. — С. 16.

² Див.: *Соболева А.* Канони толкования в праве // Российская юстиция. — 2000. — № 10. — С. 44.

³ О. Ф. Черданцев назвав цю формулу «золотим правилом тлумачення» (див.: *Черданцев А. Ф.* Вопросы толкования советского права. — Свердловск, 1972. — С. 93).

2. Буквальному тлумаченню підлягають закінчені, вичерпні переліки, що містяться в кримінально-процесуальному законі. Як приклад можна навести цілий ряд статей КПК, що містять вичерпні і такі, що не підлягають поширювальному або обмежувальному тлумаченню, переліки. Зокрема, ст. 101 КПК, що закріплює органи дізнання; ст. 102 КПК, що передбачає перелік органів досудового слідства; ст. 94 КПК «Приводи і підстави до порушення кримінальної справи»; ч. 2 ст. 97, яка вказує на види рішень, що можуть бути винесені прокурором, слідчим, органом дізнання або суддею за заявою або повідомленням про злочин; ст. 149 КПК, що окреслює види запобіжних заходів; ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка перераховує підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та ін.

3. Буквально також тлумачаться винятки із загального правила. Подібного роду винятки повинні бути завжди сформульовані законодавцем конкретно і недвозначно. Поширювальне їх тлумачення буде порушенням найзагальнішого правила, з якого робиться виняток. Проілюструвати сказане можна на прикладі ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 227 і ч. 4 ст. 114¹ КПК. За загальним правилом вказівки прокурора або начальника слідчого відділу, дані по кримінальній справі в порядку, передбаченому законом, є обов'язковими для виконання слідчим, оскарження не припиняє їх виконання. Виняток становлять випадки, вказані в ч. 2 ст. 114 КПК. Їх перелік є вичерпним і поширювальному тлумаченню не підлягає. До них зокрема закон відносить випадки, коли слідчий може не погодитися з вказівкою прокурора або начальника слідчого відділу з приводу притягнення як обвинуваченого, кваліфікації злочину, обсягу обвинувачення, направлення справи для віддання обвинуваченого до суду, а також про закриття справи.

Ще одним прикладом може бути ст. 111 КПК. За загальним правилом, сформульованим у цій статті, досудове слідство провадиться по всіх справах. Виняток становлять справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 27 і ст. 425 КПК, за якими досудове слідство провадиться у випадках, коли злочин вчинено неповнолітнім чи особою, яка через свої фізичні і психічні вади не може сама здійснювати своє право на захист, а також коли це визнає за необхідне прокурор або суд.

Стаття 258 КПК містить загальне правило про незмінність складу суду при розгляді справи, оскільки кожна справа повинна бути розглянута одним і тим самим складом суддів. Коли ж хто-небудь із суддів позбавлений можливості продовжувати брати участь у засіданні, він повинен бути замінений іншим суддею, і розгляд справи розпочинається спочатку, за винятком випадків, коли, відповідно до ст. 259

КПК, у справі, для розгляду якої необхідний значний час, може бути викликаний запасний народний засідатель, який перебуває в залі судового засідання від початку розгляду справи, і в разі вибуття народного засідателя із складу суду замінює його.

Частина 1 ст. 349 КПК закріплює загальне правило, згідно з яким апеляція подається через суд, що постановив вирок, ухвалу чи постанову. Виняток становлять апеляції на ухвали або постанови судді, винесені в порядку, передбаченому ст.ст. 52⁵, 165², 165³, 177, 205 КПК, які подаються безпосередньо до апеляційного суду в строк, установлений зазначеними статтями, і розглядаються за правилами, передбаченими в ст. 382 КПК.

4. Буквально має тлумачитися санкція норми права, якщо інше не передбачено самим законом. Обмежувальне, а тим більше поширювальне тлумачення санкції норми кримінально-процесуального права не припустиме.

5. Не повинні буквально тлумачитися загальноживані слова і вирази, які використовуються в кримінально-процесуальному законі в значенні, відмінному від звичного.

Відомо, що для побудови норм кримінально-процесуального права законодавець використовує різні терміни, які можна поділити на такі групи:

а) загальноживані терміни, які характеризуються тим, що вживаються в буденному житті в тому ж значенні, що і в тексті норми права;

б) загальноживані терміни, що мають у нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення: свідок, потерпілий, підозрюваний, суд тощо;

в) спеціальні юридичні терміни, що мають особливий правовий зміст і вживаються в тексті нормативно-правового акта в значенні, відмінному від загальноживаного в буденному житті: цивільний позов у кримінальній справі (ст. 28 КПК), доказ (ст. 65 КПК), апеляція (п. 15 ч. 1 ст. 32 КПК), документ (ст. 83 КПК), явка з повинною (ст. 96 КПК), очна ставка (ст. 172 КПК), заходи безпеки (ст. 52¹ КПК) тощо.

г) інші спеціальні терміни, що мають свій специфічний зміст також в інших галузях знань — техніці, медицині, міжнародному праві, економіці та ін. Наприклад, дипломатична недоторканність (ч. 2 ст. 3 КПК), банківський вклад, банківська таємниця (ст. 14¹ КПК), звукозаписувальна апаратура (ч. 1 ст. 87¹ КПК), стаціонарне лікування (ст. 93¹ КПК) та ін.

Таким чином, зберігаючи свій зовнішній загальноживаний словесний вигляд, юридичне поняття містить у собі інше значення, відмінне від звичного побутового значення. Слово, включене в ціліс-

ність «матерії права», перестає бути звичним явищем мови, перетворюється на деталь словесного образу норми права і підпорядковується вже не смисловим зв'язкам у системі мови, а внутрішньосистемним закономірностям субординації правових понять. Тому буквально тлумачення, без урахування юридичного значення того чи іншого терміна, може створити у правозастосувача викривлене уявлення про об'єкт, що позначається конкретним словом.

Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 143 УПК допит обвинуваченого, крім виняткових випадків, повинен проводитися вдень. Подібну вказівку про час здійснення приводу обвинуваченого містить ч. 1 ст. 136 КПК, час проведення обшуку і виїмки — ст. 180 КПК, час огляду — ч. 1 ст. 191 КПК. Слово «день» у повсякденному житті вживається, як правило, в значенні, відмінному від того, яке мав на увазі законодавець, формулюючи наведені статті кримінально-процесуального закону. Крім того, це слово навіть у загальноживаному значенні є багатозначним¹, тому буквально його тлумачення призведе до певних труднощів, відсутності уніфікації, довільного розуміння його правозастосувачем. На жаль, у кримінально-процесуальному законі не дано легального визначення поняття «денний час». З метою адекватного тлумачення цього терміна правозастосувач повинен використовувати систематичний і логічний способи тлумачення. Відповідно до п. 13 Інструкції МВС України «Про порядок виконання постанов прокурорів, суддів, слідчих, органів дізнання і ухвал судів про привід підозрюваних, обвинувачених, підсудних, свідків і потерпілих» № 864 від 28 грудня 1995 р. привід, крім виняткових випадків, не може проводитися в нічний час (з 22-ї до 6-ї години за місцевим часом)². Відповідно до ст. 54 Кодексу законів про працю³ нічним вважається час з 10-ї години вечора до 6-ї години ранку. У п. 20 постанови «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ» Пленум Верховного Суду України також роз'яснив: «Слід враховувати, що відповідно до ст. 54 КЗпП нічний час починається о 10-й годині вечора»⁴. Використовуючи метод логічного винятку, можна дійти висновку, що денний час триває з 6-ї години ранку до 10-ї години вечора.

¹ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., 2004. — С. 214.

² Див.: Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2001. — № 1. — Ст. 136.

³ Див.: Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. Додаток до № 50. — Ст. 375.

⁴ Постанови Пленуму Верховного Суду України 1972 — 2002: Офіц. вид / За заг. ред. В. Т. Маляренка. — К., 2003. — С. 495.

6. Буквальним тлумаченням юридичних термінів слід вважати їх розуміння в точній відповідності з тією легальною дефініцією, яка міститься в Кримінально-процесуальному кодексі, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших актах законодавства України, актах офіційного тлумачення або розроблена юридичною наукою. Прикладом тому може бути ст. 2 Закону України «Про адвокатуру»¹, відповідно до якої адвокатом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи за спеціальністю юриста або помічника адвоката не менше двох років, склав кваліфікаційні іспити, одержав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України. Таким чином, буквальне тлумачення наведеної статті дозволяє окреслити коло осіб, які можуть вступити в кримінальний процес як адвокати, і вирішує питання, що часто виникає на практиці, щодо того, чи може бути допущений як захисник по кримінальній справі в Україні адвокат — громадянин іноземної держави.

7. Для інших термінів, що використовуються у кримінально-процесуальному законодавстві, буквальним буде те тлумачення, яке ґрунтується на легальній дефініції, що міститься у відповідних законах України, інших актах законодавства України або розроблене різними відповідними галузями науки. Проілюструвати сказане можна на прикладі ст.ст. 1 і 10 Закону України «Про судову експертизу», в яких дається поняття судової експертизи і вказується, хто може бути судовим експертом; ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», яка закріплює низку понять: «терорист», «терористичний акт», «міжнародний тероризм» та ін.; ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», в якій роз'яснюється саме поняття державної таємниці².

Крім того, необхідно врахувати, що значення терміна, встановлене законодавцем для однієї галузі права, не можна поширювати на інші галузі права без достатніх для того підстав.

Буквальне тлумачення норм кримінально-процесуального права дозволяє правозастосувачу розкрити справжній зміст норм права, що сприяє їх повній і точній реалізації, забезпеченню додержання принципу законності в кримінальному судочинстві. При буквальному тлумаченні обсяг тлумачення повинен повністю збігатися з текстом правової норми. При здійсненні буквального тлумачення головне завдан-

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 9. — Ст. 62.

² Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232; 2003. — № 25. — Ст. 180; Ст. 232.

ня правозастосувача полягає в тому, щоб не вийти за межі норми права, яка тлумачиться, не перетворитися на «творця права», а з'ясувати справжній обсяг змісту норми права. Відступ від буквального значення закону можливий тільки у разі явного прорахунку законодавця, коли словесне формулювання тексту закону вступає в конфлікт з його системним смислом, і постає необхідність подолання дисбалансу, що утворився між «буквою» і «духом» закону.

Надійшла до редколегії 20.02.05

О. Шило, доцент НЮА України

Проблеми реалізації права на судовий захист у ході досудового провадження по кримінальній справі

Особливе місце серед визначених ст. 55 Конституції України механізмів захисту прав і свобод людини посідає судовий захист, котрий є універсальним юридичним засобом, за допомогою якого особі надається реальна можливість відстоювати свої права, свободи та законні інтереси.

Частина 2 ст. 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це свідчить про необмеженість судового захисту, що в юридичній літературі справедливо розглядається як його основна риса¹, котра проявляється в тому, що судовий захист поширюється на необмежене коло осіб; на всі без винятків права і свободи, які належать індивіду в силу прямої вказівки Конституції та інших законів, а також ті, що не мають нормативного закріплення; судовим захистом охоплюються права і свободи, які порушені чи обмежені будь-яким органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадського об'єднання, посадовою особою будь-якого рівня; належить до прав, які не підлягають обмеженню ні за яких умов².

¹ Див.: Судебная защита прав и свобод граждан: Науч.-практ. пособ. / Под ред. В. П. Кашепова. — М., 1999. — С. 6—7.

² Див.: Лазарева В. Теория и практика судебной защиты в уголовном процессе. — Самара, 2000. — С. 22—26.